

çıkarıldı. 1566 yılında vefat eden İbrâhim Bey'in yerine bu görev Cidde mutasarrıfı Kasım Bey'e, daha sonra da Mekke Şâfiî müftüsü Hüseyin b. Ebû Bekir el-Hüseyinî'ye verildi. 1573 yılında tamiratın bitmesi üzerine Müftü el-Hüseyinî bir açılış yaptı ve bu münasebetle Devlet-i Osmâniyye'ye dualar edildi; İstanbul'dan gönderilen hil'atler ve çeşitli hediyeler de sahiplerine dağıtıldı. III. Mustafa devrinde su yollarının tekrar tamire ihtiyaç göstermesi üzerine 1757 yılında Feyzulah Efendi adında bir memur gönderildi. 86.000 kuruş sarfedilen bu tamir ve bakım çalışmaları üç yıl sürdü.

1798 yılı olaylarını anlatan Cevdet Paşa, Haremeyn hazinesinin muvazene defterini verirken, "masârif-i râh-ı Ayn-i Arâfât" karşılığında 3000 kuruş göstermektedir (*Târih*, VI, 388, 389). Ancak II. Mahmud devrinde tekrar tamirata ihtiyaç duyulmuş ve bunun üzerine Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya bu konuda geniş yetkiler verilmiştir (1819).

1846 yılında Aynizübeyde'nin kaynakları arasına Ayniza'ferân adıyla yeni bir kaynağın ilâve edildiği görülmektedir. Bu devirde yapılan çalışmalara, hacca gelen Hintli müslümanlardan Elmas Ağa'nın katkıları büyük olmuştur. 1878 yılında Hintli müslümanlardan Şeyh Abdurrahman Saraç, her gün 200 işçi çalıştırarak iki ay kadar süren bir onarım faaliyeti sürdürmüş, bundan iki yıl sonra da Hindistan nevvâblarından Gani Efendi tamirata sarfedilmek üzere 4000 Osmanlı lirası göndermiştir.

Aynizübeyde'nin en son tamiri, bu amaçla kurulan bir komisyonun İslâm dünyasından topladığı yardımlarla gerçekleştirilmiştir. Hindistan müslümanlarından ve nevvâblarından Râmpûr hâkimi Kelb Ali Han 1872 yılında hacca gittiğinde fakir fukaraya çok yardım etmiş ve bu arada su kanallarının tamiratında kullanılmak üzere de 100.000 rupi bağışlamıştır. Onun arkasından Bhopal Kraliçesi Şah Cihan Begüm 20.000 rupi, Hoca Abdülganî Bahâdır Han ve oğlu Muhammed Ahsenullah Han Bahâdır 20.000'er rupi, Kalkûta'da oturan Abdülvâhid b. Yûnus adlı bir hayır sever de 2.500 rupi vermişlerdir. Toplanan paranın *el-Cevâ'ib* gazetesinin Hindistan temsilcisi Hacı Nur Muhammed Zekeriyâ elile Hicaz'a yollandığı bilinmektedir. Toplam 1.625.000 kuruş olan yardım Cidde'de bulunan tamirat komisyonuna bir törenle teslim edildi. Aynı şekilde Mısır'dan 15.167 Mısır altını gönderildi ve İslâm âleminin diğer bölgelerinden de çeşitli yardımlar geldi. 26 Zilhicce 1297 (29 Ka-

sım 1880) tarihli *Vakit* gazetesi ile Mısır'da çıkan *Vatan* gazetesi (nr. 4489 ve 4503) bu yardımlardan bahsetmişlerdir.

Aynizübeyde tamirat komisyonu çalışmalar sırasında ikiye ayrıldı. Bir kısım üyeler Mekke'nin dışındaki tamir ve inşaat işleriyle, diğerleri ise şehrin içindeki dokuz adet büyük ihtiyatı sarnıcı, hazneler ve çeşmelerle meşgul oldu. İstanbul'dan bu komisyonun çalışmalarını incelemek için gönderilen Ahmed Nâşid Bey'in tesbitlerine göre Aynizübeyde Arâfât dağından Mekke'ye yaklaşık 4500 m. olup bu yolların ıslahı komisyon tarafından tayin edilen Erkân-ı Harbiyye mühendislerinden Sâdık Bey'e havale edilmiştir. Mısır'da *el-Cevâ'ib* gazetesinde neşredilen Ahmed Nâşid Bey'in raporuna göre, 29 Receb 1300 (5 Haziran 1883) tarihinde tamirat işi Nu'mân vadisinden Arâfât'a kadar olan 2600 metrelilik kısımla birlikte müteahhide ihale edilmiş, toplanan para da Aynizübeyde ve ona ilâve edilen Ayniza'ferân kanallarının tamirâtı için 82.168 altın olarak harcanmıştır. Tamir edilen su yollarının toplam uzunluğu yaklaşık 30 km. kadardır. Bu tamirata göre Aynizübeyde kanalları ana hatlarıyla şu yolu takip etmiştir: Nu'mân vadisinden Kahvetü Arâfât'a, oradan Cebelirahme, Hûme ve Hâsıra, Bâzânülcédid, Kantara-i Âbidiyye, Müzdelife, Mefcer, Mina'da Bâzânülcenne, Bâzânülcâdi ve nihayet Mekke'ye ulaşmıştır.

XX. yüzyılda Mekke şehrinin su ihtiyacı modern tesislerle giderilmiştir. Bugün Mekke'den Arâfât'a çıkarken Aynizübeyde su yollarının artık tarihi eser niteliği kazanmış olan kalıntılarının yer yer tahrip olmuş izleri görülür.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Cevdet, nr. 7619, 20.224; BA, İbnülemin-Evkaf, nr. 6365; BA, İrâde-Dâhiliye, nr. 26.679, 31.462; BA, İrâde-Meclis-i Vâlâ, nr. 2256, 2507; BA, MAD, nr. 871, s. 142; BA, MD, nr. 5, s. 114, 444, 544-545; nr. 6, s. 202, 209-210, 214, 355, 603, 606; nr. 7, s. 247; BA, *Mısır Mühimmesi*, nr. 1, s. 28-51; nr. 3; nr. 5, s. 544-545; nr. 6, s. 202; nr. 7, 40, 48; *Tamirat Defteri*, T.SMA, Hazine, nr. 3045, 3046; Fâkihî, *Ahbaru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407 / 1986-87, III, 152-155; Peçuyul İbrâhim, *Târih*, I, 426-427; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 696-697, 773-775; Çeşmizâde, *Târih* (nşr. Bekir Kütkoğlu), İstanbul 1959, s. 54-55; Sem'dânizâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), II, 107; *Mir'atü'l-Haremeyn* (Mir'at-ı Mekke), s. 513, 730-758; Cevdet, *Târih*, VI, 388, 389; Muhammed Emin el-Mekkî, *Hulefâ-i İzzâm-ı Osmâniyye Hazretinin Haremeyn-i Şerîfeyindeki Âsâr-ı Mebrûre ve Meşkûre-i Hümâyûnları*, İstanbul 1318, s. 11-13, 26, 36 vd., 52; Hammer (Atâ Bey), VI, 154; İbrâhim Rifat Paşa, *Mir'atü'l-Haremeyn*, I, 209-224.

MUSTAFA L. BİLGE

AYNÜLKUDÂT el-HEMEDÂNÎ

(عين القضاء الهمداني)

Hakîm Ebû'l-Meâlî Abdullâh b. Ebî Bekr Muhammed b. Alî el-Miyânecî el-Hemedânî (ö. 525/1131)

Mutasavvıf, kelâm âlimi, Şâfiî fakihî ve şair.

492'de (1098) Hemedan'da doğdu. Eserlerinde kendisinden "kadî", "Hemedan kadısı" ve "Aynülkudât" diye bahseder; baba tarafından Azerbaycan'ın Miyânec kasabasından olduğu için Miyânecî nisbesini de kullanır.

Aynülkudât doğduğu şehirde çocukluğundan itibaren çok iyi bir tahsil gördü. Olağan üstü kabiliyeti sayesinde devrinde okutulan bütün ilimleri kısa sürede öğrendi. Ömer Hayyâm ve Şeyh Hamaveyh'in kelâm, matematik, astronomi, felsefe ve edebiyat derslerini takip ederek bu sahalarda da geniş bilgi sahibi oldu. Yirmi bir yaşında iken kelâma dair *Gâyetü'l-baḥs 'an me'âni'l-ba's* adlı eserini yazdı. Genç yaşta fetva verecek seviyeye ulaştı. Bu sebeple Hemedan kadılığına ve oradaki medresenin müderrisliğine tayin edildi. Çocukluğundan itibaren bazı şüphelerini gidermek için bilhassa kelâm ilmine merak sarmıştı. Bu konuda pek çok kitap okuyor, okudukça da şüpheleri artıyordu. İçine düştüğü fikrî ve itikadî buhrandan kurtulmak için kelâm ilmine dört elle sarıldı, ancak bu ilim onu daha büyük bunalımlara sürükledi. Bunun üzerine fikrî ve ruhî huzura kavuşmak için dört yıl boyunca İmam Gazzâlî'nin eserlerini okudu. Bu eserlerden geniş ölçüde faydalandı. Hatta bir ara maksadının hasıl olduğunu bile sanmıştı. Fakat bu sırada yine büyük problemlerle karşılaşmış ve öğrendiği bu ilimlerin ötesindeki gerçeklere giden yolun kendisine kapandığını zannetmişti. Bir yıl kadar süren bu ikinci fikrî bunalımı sırasında İmam Gazzâlî'nin kardeşi Ahmed el-Gazzâlî'nin Hemedan'a gelişi Aynülkudât'ın hayatında bir dönüm noktası oldu. "Efendim, rehberim ve sultanım" dediği Ahmed el-Gazzâlî ile görüşmesi fikrî ve ruhî problemlerinin çözümünü sağladı ve artık gerçeğe giden yolu bulduğuna kanaat getirdi. Ahmed el-Gazzâlî ile yirmi gün sohbet etti, daha sonra beş yıl onunla mektuplaştı. Arapça eserlerinde İmam Gazzâlî'yi, Farsça eserlerinde ise Ahmed el-Gazzâlî'yi kendisine örnek aldı. Muhammed b. Hamaveyh ile ümmî bir zat

olan Hemedanlı Şeyh Bereke de onun üstatlarındandır. Aynülkudât mektuplarında bu iki şahsa duyduğu hayranlığı dile getirmiştir. Hatta Şeyh Bereke 520'de (1126) vefat edince iki ay süreyle okumayı ve yazmayı terkederek sessiz ve hareketsiz kalmayı tercih etmişti.

Tasavvuf yoluna girerek Ahmed el-Gazzâlî'ye intisap ettikten sonra bilhassa kelâmî ve itikadî konulardaki fikir ve kanaatlerini pervasızca ortaya koyması, devrin mutaassıp fıkıh ve kelâm âlimlerinin ondan şüphelenmelerine ve neticede bazı delil ve iddialar ileri sürerek onu zındıklıkla suçlamalarına ve tekfir etmelerine sebep oldu. Aleyhindeki iddia ve ithamlara pek aldırış etmeyen Aynülkudât, bütün bunları devrindeki cahil fakih ve kelâmcıların saçmalığı olarak kabul eder ve onların yaptıkları kötülükleri görmezlikten gelemeyeceğini söyler. Çok sevdiği Hallâc-ı Mansûr'un katline sebep olan *şathiye**lerini çeşitli şekillerde te'vil ve tefsir etmesi, aleyhinde faaliyet gösteren geniş bir zümrenin meydana gelmesine imkân hazırlamıştır. Bununla beraber olağan üstü tesirli hitabeti sayesinde, aralarında Azîzüddîn-i Müstevfî gibi devlet adamlarının da bulunduğu çok sayıda mürid edinmişti.

Aynülkudât'ın çok genç denecek yaşta kazandığı şöhret ve mânevî nüfuz, müridi Azîzüddîn-i Müstevfî'nin siyasî rakibi olan Selçuklu Sultanı Sencer'in veziri Kivâmüddin Dergezîni korkuttu. Aynülkudât'ı ortadan kaldırarak hem böyle nüfuzlu bir kimseden kurtulmayı, hem de rakibi Azîzüddîn-i Müstevfî'ye kudretini göstermeyi düşünen Dergezîni, Aynülkudât'ı tekfir eden fakihlerden, onun eserleri içinde dinsiz ve zındık olduğunu iddia eden ibare ve ifadeleri ortaya koymalarını istedi ve katline fetva vermelerini temin etti. Aynülkudât önce Bağdat'a götürüldü, orada bir süre hapsedildikten sonra tekrar Hemedan'a getirilip 7 Cemâziyelâhîr 525 (7 Mayıs 1131) Cuma günü derisi yüzülerek öldürüldü. Cesedi ders verdiği medresenin kapısına asıldı ve bir gün sonra da üzerine gazyağı dökülerek yakıldı.

Öldürüldüğünde otuz üç yaşında olan Aynülkudât, devrinin birçok devlet adamı, idareci, şair, edip, fakih ve mutasavvıflarıyla yakın dostluk kurmuştu. Bunlar arasında Tâceddin Alâüddeve, Şehzâde Cemâleddin Şerefüddeve ve Azîzüddîn-i Müstevfî gibi devlet adamları ile meşhur şeyh Ahmed el-Gazzâlî, şa-

ir Senâi-yi Gaznevî ve şeyh Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr gibi önemli simalar yer alır.

Aynülkudât Bağdat'ta zindanda iken Hemedan'daki dostlarına yazdığı *Şekva'l-ğarib* adlı müdafaanâmesinde eserlerinden alınan ve küfür olduğu iddia edilen cümlelerin esas metinden çıkarılarak ayrı değerlendirildiğini, cümlelerin başında ve sonunda yer alan ifadelerin dikkate alınmadığını ve böylece sözlerinin tamamıyla tahrif edildiğini, kendisini tekfir ve mahkûm etmek için gerekçe olarak gösterilen fikir ve inançların aslında büyük mutasavvıfların ortak kanaatleri olduğunu izah etti ve suçlamaları tek tek ele alarak şiddetle ve ısrarla reddetti. Sübkî'nin ifadesiyle, "şayet risâle taş a okunsa, taşı bile çatlatacak ve eritip su haline getirecek kadar acı bir dille yazılmıştı" (*Tabakât*, V, 129).

Şekva'l-ğarib'den anlaşıldığına göre Aynülkudât'a yöneltilen suçlamalar şunlardı: Aklin derecesinin üstünde diğer bir derecenin daha bulunduğunu söylemesi; Allah kesirdir, küldür, mâsivâ vâhiddir, cüzdür gibi ifadeler kullanması; peygamberler de dahil olmak üzere yüce Allah'ı hiçbir insan idrak edemez demesi; "Tesbih ve tenzih ederim kendimi ben, ne kadar yüceyim" gibi *şathiye*lerden bahsetmesi. Aynülkudât, savunmasında bu iddiaları birer birer cevaplandırarak Ehl-i sünnet mutasavvıflarının itikadlarına aykırı hiçbir söz söylemediğini delillerle ispata çalışmıştır.

Aynülkudât'a göre insanı Hakk'a ulaştıran tek yol İslâm'dır. Hz. Muhammed peygamberlerin en üstünüdür. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ için, "O Allah katına geldi" demişken Hz. Muhammed'den bahsederken, "Allah onu kendi katına getirdi" demıştır. Getirilen gelenden üstündür. Ayrıca öbür nebîler Allah'a yemin ettikleri halde Allah Hz. Muhammed'in üzerine yemin etmiştir. Ona göre bütün dinlerin gayesi bir olup bu gaye gerçeği bulmaktan ibarettir; dinlerin tuttuğu yolların değişik olması maksatlarının farklı oluşu anlamına gelmez. Belli bir gerçeğe türlü isimler verilebilir. Tam mânâsıyla cebre inanan Aynülkudât, yegâne fâilın Allah olduğunu, onun için Hz. Peygamber'e nisbet edilen hidayetin de İblîs'e isnat edilen dalâletin de tamamıyla mecazi ve remzî olduğunu söyler. Ona göre Allah aşkı ikiye bölünmüş olup yarısı bir yiğide, öbür yarısı diğer bir yiğide verilmiştir. Hz. Muhammed bu aşktan tevhid ehline bir zerre verince hepsi mümin, İblîs Mecûsîler'e verince hep-

si münkir olmuştur. Allah Hz. Muhammed'i rahmet sıfatından, İblîs'i ise cebbârlık sıfatından vücûda getirdiği için ilkinin nisbet edilen taat da ikincisine isnat edilen günah da mecazidir. Ahmed'in (Hz. Muhammed) hidayeti ile İblîs'in dalâleti birbirinin tamamlayıcısıdır; siyah olmasaydı beyaz, yer olmasaydı gök, araz olmasaydı cevher hiçbir şey ifade etmezdi. İblîs'siz Ahmed, isyansız itaat, günahsız sevap ve küfürsüz iman da böyledir. Böylece birinin *şekâvet**i olmadan diğerinin *saadet**i olamayacağı anlaşılmış olur. İlham kaynağı Hallâc ve Ahmed el-Gazzâlî olan Aynülkudât'ı bu noktaya aşk konusundaki kanaati getirmiştir. Âlem ilâhî bir aşkın eseri olarak yaratıldığından varlıkları buna göre açıklamak gerekir. Ona göre Allah'ı tanımanın yegâne yolu da aşktır; aşk her şeye kendi rengini verme gücüne sahip ilâhî bir cevherdir.

Eserleri. Çok genç yaşta katledilen Aynülkudât, bu sırada devrinin en büyük âlim, fakih, filozof, müderris ve şairlerinden birisi olarak tanınıyordu. Kısa ömründe bir taraftan muarızlarıyla mücadele ederken diğer taraftan da Arapça ve Farsça birçok eser telif etmiştir. 1. *Zübdetü'l-hakâ'îk fî keşî'd-dekâ'îk* (nşr. Afîf Useyrân, *Muşannefât-ı Aynülkudât* içinde, Tahran 1341 hş./1962). Aynülkudât'ın en önemli eserlerinden biridir. Bu eserini müellif, 1122 yılında yirmi dört yaşındayken birkaç gün gibi kısa bir zamanda yazdığını bir mektubunda belirtmektedir. Aynülkudât eseri, tasavvufa sülûk edenleri dalâletten ve felsefe tuzağından kurtarmak için yazmıştır. Zâtullah, sıfâtullah ve nübüvvetin hakikatine dair meselelerle kıyamet gününü ruhun bedene hulûlünden önceki ve sonraki ahvali gibi hususları ihtiva eden eserin özelliği, mutasavvıfların ve filozofların sözleri karşılaştırılarak telif edilmiş olmasıdır. Bu eserdeki fikirler daha sonra müellifin zındıklıkla itham ve tekfir edilmesine sebep olmuştur (yazma nüshaları için bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1209, 2801; Cârullah, nr. 2078; Bağdatlı Vehbî, nr. 2023). 2. *Temhidât**. Aynülkudât'ın en önemli eseri olup ondan bahseden kaynaklar bu Farsça eserle Arapça yazdığı *Zübdetü'l-hakâ'îk**'ın aynı eser veya bunun *Zübde*'nin Farsça tercümesi olduğunu zannetmişlerdir. Halbuki bu iki eser muhteva itibarıyla birbirinden tamamen farklıdır. *Temhidât*'ı yazmadan önce özellikle İmam Gazzâlî'nin görüşlerini benimse-

yen Aynülkudât bu eserini yazarken İbn Sînâ'nın felsefe ve kelâmla ilgili eserlerini okumuş ve onların tesirinde kalmıştı. Gazzâlî'nin görüşleri doğrultusunda yazdığı *Zübdetü'l-hakâ'ik* ile İbn Sînâ'nın tesirinin açıkça görüldüğü *Temhîdât*'ı arasındaki en büyük fark ise âhîret âlemlerine dair görüşlerinde kendini gösterir. İlim, ilham, sülûk, insan fıtrâtı, mârifet, İslâm'ın beş şartı, aşk, ruh ve kalp, iman, küfür, semâ-arz, Ahmed-İblîs ile ilgili meselelerin ele alındığı eserin ilham kaynağı, Ahmed el-Gazzâlî'nin *Sevânihu'l-üşşâk*'ıdır. Ancak *Temhîdât*, *Sevânih*'ten daha sade ve kolay anlaşılır olduğundan daha çok okunmuştur. Aynülkudât bu eserde güç kavranabilen düşüncelerini bile büyük bir ustalıkla ve şairane bir şekilde anlatmak kudretini göstermiştir. Çiştî şeyhlerinden Hintli Muhammed Gîsûdirâz tarafından 1400'de tercüme ve şerhedilen eseri (*Şerh-i Temhîdât*, nşr. Hâfız Seyyid Atâ Hüseyin, Haydarâbâd 1324/1906) Bîcâpûrlu Mîrân Hüseyin Şah (ö. 1669) Urduca'ya tercüme etmiştir. *Temhîdât* birkaç defa basılmıştır (Tahran 1341 hş., nşr. Afif Useyrân; Şiraz 1342; Tahran 1382/1962; Gîsûdirâz şerhiyle Türkçe tercüme-leri için bk. Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1214; Esad Efendi, nr. 1361). 3. *Mektûbât* (*Nâme-hâ, Mekâtîb*) (I-II, nşr. Ali Nakî Münzevî — Afif Useyrân, Beyrut-Tahran 1390). Hayatının son on yılında dostlarına ve müridlerine Farsça olarak yazdığı felsefe, kelâm ve tasavvufîla ilgili 127 mektuptan meydana gelir. Bu mektuplar Aynülkudât'ın fikrî yapısını aksettirmeleri bakımından son derece önemlidir. Eserin İstanbul kütüphanelerinde yazma nüshaları vardır (Murad Molla Ktp., nr. 51-53; Süleymaniye Ktp., Cârullah, nr. 1100, Şehid Ali Paşa, nr. 1417). 4. *Şekva'l-garîb*. Aynülkudât'ın ölümünden birkaç ay önce Bağdat'ta hapisteyken yazdığı bu Arapça eser, kendisini zındıklıkla itham edenlerin iddialarına karşı bir çeşit müdafaanâmedir. M. Abdülcelil (Fransızca tercümesiyle birlikte, JA, 1930, s. 1-76, 193-297) ve A. Useyrân (*Muşannefât-ı Aynülkudât* içinde, Tahran 1341 hş./1962) tarafından neşredilen eseri Kâsım Ensârî Farsça'ya (*Di-fâ'ıyyât-ı Aynülkudât*, Tahran 1340 hş./1961) ve A. J. Arberry İngilizce'ye (*A Sufi martyr: the apologia of 'Ain al-Quḍât al-Hamadhânî*, London 1969) tercüme etmişlerdir.

Yirmi dört yaşından önce yazdığı, kaynaklarda zikredilen ve günümüze ulaş-

mayan Arapça eserleri şunlardır: 1. *Kıra'l-âşî ilâ ma'rîfetü'l-mûrân ve'l-e-âşî*. 2. *er-Risâletü'l-'Alâ'iyye*. Felsefe ve kelâma dair konuları avamın anlaması için sade bir dille ele aldığı bir risâledir. 3. *el-Müttelez mine't-tefsîr*. Arapça sarf ilmine dairdir. 4. *Emâlî'l-iştiyâk fî le-yâlî'l-fırâk*. Edebî mahiyette bir eserdir. 5. *Münyetü'l-heysûb*. Hint riyâziyesine dair bir risâle olduğu rivayet edilmektedir. 6. *Nüzhetü'l-üşşâk ve nehzetü'l-müştâk*. On günde yazdığını söylediği Arapça 1000 beyitlik bir aşk şiiridir. Aynülkudât bu şiirlerini bir mecmua halinde topladığını söylüyorsa da bugün bunlar bir bütün halinde mevcut değildir. 7. *Şavletü'l-bâzî'l-emûn 'alâ İbnî'l-Lebân*. 8. *Gâyetü'l-baḥş 'an me'âni'l-ba's*. Bu eseri yirmi bir yaşındayken yazmıştır. Kelâmla ilgili konuları münevver arkadaşlarının anlaması için telif ettiği bu kitabında daha çok nübüvvete dair meseleler üzerinde durmuştur. 9. *el-Medḥal ile'l-'Arabîyye ve riyâzatü 'ulûmihe'l-edebîyye*. Edebî ilimler ve Arapça'ya dair olup on cilt halinde tasarlanmış, ancak müellifin meşguliyetinin çokluğu sebebiyle bitirilememiştir. 10. *Tefsîru hakâ'ikü'l-Kur'ân*. On cilt olarak yazmayı düşündüğü tasavvufî mahiyette bir tefsir olup tamamlanamamıştır. 11. *Risâle-i Cemâlî*. Şehzâde Cemâleddin Şerefüddeve adına yazılmış küçük bir risâle olup peygamberliğin lüzumuna ve ruhî hastalıklardan kurtulma çarelerine dairdir.

Aynülkudât'a Nisbet Edilen Eserler: 1. *Yezdân-şinâht* (nşr. Behmen Kerîmî, Tahran 1327 hş.). Baba Efdal-i Kâşî ve Sühreverdi-yi Maktû'e de izâfe edilen bu eserin Aynülkudât'a ait olmadığı kesin olarak ortaya konulmuştur (bk. Ateş, s. 332-333; Afif Useyrân [Mukaddime], s. 36). 2. *Levâ'ih* (nşr. Rahîm Fermeñiş, Tahran 1337 hş.). Ahmed el-Gazzâlî'nin *Sevânih*'i örnek alınarak yazılmış bir eser olup İblîs'in Allah'a olan aşkı işaret ve kinaye yoluyla anlatılmıştır. *Levâ'ih*'i neşreden Rahîm Fermeñiş'in görüşünün aksine Dâniş Pejûh ile Ahmed-i Münzevî eserin Abdülmelik-i Verkânî'ye ait olduğu kanaatindedirler. 3. *Gâyetü'l-imkân fî dirâyeti'l-mekân* (nşr. Rahîm Fermeñiş, Tahran, ts.). Eser Tâceddin Üşnûhî'ye de nisbet edilmektedir. 4. *Şerh-i Kelimât-ı Kışâr-ı Baba Tâhir* (nşr. Cevâd Maksûd, Tahran, ts.). Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı Tuğrul Bey zamanında yaşayan süfî-şair Baba Tâhir-i Uryân'ın veciz sözlerinin şerhi olan bu

eser de Aynülkudât'a ait değildir. 5. *Câvidnâme*. Bu eser Efdalüddin-i Kâşânî'nin *Câvidânâme*'siyle karıştırılmış olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sübkî, *Tabakât*, V, 128-130; Câmî, *Nefehât*, s. 414-416; *Keşfü'zzunûn*, II, 951-952; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuṣṣahâ*, Tahran 1295 hş., I, 340; a.mlf., *Riyâzü'l-'arîfîn*, Tahran 1316 hş., s. 167-178; *Reyhânetü'l-edeb*, IV, 224-226; Mecdî Dirahşân, *Büzürgan ve Sûhan-serâyân-ı Hemedân*, Tahran 1341 hş., s. 90-100; Rahîm Fermeñiş, *Ahvâl u Âşâr-ı Aynülkudât-ı Hemedânî*, Tahran 1341 hş.; Afif Useyrân, *Muşannefât-ı Aynülkudât el-Hemedânî*, Tahran 1341 hş./1962, Mukaddime, s. 36; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Neşr*, I, 111; Safâ, *Edebiyyât*, II, 936-942; a.mlf., *Gencîne-i Sûhan*, s. 138; Brockelmann, *GAL*, I, 490; *Suppl.*, I, 674-675; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 184; H. Landolt, "Mystique Iranienne: Suhrawardî Shaykh al-Ishrâq (549/1155-587/1191) at 'Ayn al-Quḍât-i Hamadhâni (492/1098-525/1131)", *Iranian Civilization and Culture* (ed. C. J. Adams), Montreal 1972, s. 23-37; a.mlf., "Two Types of Mystical Thought in Muslim Iran: An Essay on Suhrawardî Shāykh al-Ishrāq and 'Aynulquḍāt-i Hamadhāni", *MW*, LXVIII/3 (1978), s. 187-204; Abdülhüseyin Zerinkûb, *Cüstücû der Taṣavvufi Irân*, Tahran 1367 hş., s. 193-204; F. Meier, "Stambuler Handschriften dreier persischer Mystiker", *Isl*, XXIV (1937), s. 1-9; Ahmet Ateş, "Ayn al-Quḍât-i Hamadhâni: Risâle-i Yazdân-şinâxt", *Oriens*, III, Leiden 1950, s. 332-333; H. T. Norris, "A. J. Arbery (tr.): A Sufi martyr: the apologia of 'Ain al-Quḍât al-Hamadhâni", *BSOAS*, XXXIII (1970), s. 391-394; T. Izutsu, "Mysticism and the Linguistic Problem of Equivocation in the Thought of 'Ayn Al-Quḍât Hamadhâni", *StI*, XXXI (1970), s. 153-170; a.mlf., "Creation and the Timeless Order of Things: a Study in the Mystical Philosophy of 'Ayn al-Quḍât", *Philosophical Form*, IV, London 1972, s. 124-140; Nasrollah Pourjavady, "Apologie und Martyrium des 'Ayn al-Quḍât Hamadhâni", *Spektrum Iran*, 1/3, Bonn 1988, s. 25-50; *DMF*, II, 1794-1795; J. K. Teubner, "Ayn al-Quḍât al-Hamadhâni", *El² Suppl.* (İng.), s. 104-105; G. Böwering, "Ayn al-Qozât Hamadhâni", *Elr*, III, 140-143.

SÜLEYMAN ULUDAĞ
NURETTİN BAYBURLUGİL

AYNÜLMÜLK MÜLTÂNÎ

(عین الملک ملتانی)

Aynü'l-mülk b. Şihâb (Mâhir) Mûltânî
(ö. 752/1351'den sonra)

Delhi sultanlarının hizmetinde bulunan
asker ve devlet adamı.

Muhtemelen Balabanlılar devrinde (1266-1290) Mûltân'da doğdu. Tuğluklular zamanında Hindistan'da bulunmuş olan İbn Battûta, Şehrullah, Nasrullah ve Fazlullah adlı üç kardeşinden bahseder. Halaç sarayına intisap eden Aynül-